

Angus Maddison*

Opties voor een Europese economische politiek

Ik wil graag met nadruk de aandacht vragen voor een economisch beleid, aan de mogelijkheid waarvan in de kolommen van dit tijdschrift naar mijn indruk te zeer voorbijgegaan wordt, en dat meer in het algemeen door links in dit land ondergewaardeerd wordt. Gemeten aan die indicatoren die er werkelijk toe doen (zie bijlage) maken vrijwel alle Europese landen momenteel barre economische tijden door, vooral gezien vanuit een historisch perspectief (wat uiteraard in zekere zin mijn invalshoek is). Want de groei van het Bruto Binnenlands Produkt bedroeg in Nederland de laatste twaalf jaar slechts 1,5 procent per jaar. Dat is slechts eenderde van de groei-voet in de vijftienvintig jaar daarvoor en nog altijd duidelijk lager dan de groei-voet in de periode 1870-1950, ondanks het feit dat die periode onderbroken werd door twee wereldoorlogen.

Nu wordt ons Europeanen vaak voorgehouden, vooral door Amerikanen en soms door ministers van Financiën, dat we in beweging moeten komen en flexibeler moeten worden. In sommige kringen in Europa is men geneigd dit serieus te nemen; men spreekt dan over 'Europese aderverkalking' of 'inflexibiliteit'. Mijns inziens is dat geheel onjuist, zoals moge blijken uit de cijfers met betrekking tot de *arbeidsproduktiviteit*. De arbeidsproduktiviteit stijgt in Europa weliswaar minder snel dan in het 'gouden tijdperk' – de vijftienvintig jaar na de tweede wereldoorlog – maar altijd nog met gemiddeld 2,8 procent per jaar, wat vergelijkbaar is met Japan en driemaal zo hoog als in de VS. De produktiviteit neemt dus veel sneller toe dan de produktie. Onze groeipotenties in Europa worden momenteel duidelijk verkwist.

Een dergelijke Amerikaanse boodschap is dus geheel onjuist. En ik ben het dan ook met Jacques Delors eens, dat we niet te zeer de nadruk moeten leggen op onze zwakheden in de aanbodssfeer.

*Hoogleraar aan de Faculteit der Economische Wetenschappen van de RU Groningen. Inleiding TPE-studie-konferentie *De maakbaarheid van de samenleving*, Amsterdam 25 oktober

1985. De afgedrukte tekst is samengesteld op basis van het ingediende papier en de uitgesproken lezing. Samenstelling en vertaling: Pieter van Driel en Hans Schenk.

Laten we dus kijken naar de *vraagzijde*. In de Europese landen schommelen de werkloosheidscijfers pakweg tussen de 8 procent in de BRD en zo'n 15 procent in Nederland. Nu gaat het hier om economieën die zich nogal wat moeite getroost hebben om een deel van de werkloosheid enigszins te verdonkeremanen, door bepaalde groepen mensen niet langer tot de beroepsbevolking te rekenen, door immigranten buiten het land te houden en meer van dat soort methoden. De werkloosheid is dus nog hoger dan de cijfers aangeven. Het is dan ook duidelijk dat er in Europa een probleem ligt aan de vraagzijde. Ik zeg niet dat de aanbodzijde volkomen probleemloos is, maar we zijn een soort geketende Prometheus: we beschikken over een enorm produktiepotentieel maar we gebruiken het niet, om redenen die eenvoudigweg dom lijken.

Als we vervolgens kijken naar het economisch beleid in de verschillende Europese landen, dan zien wij dat regeringen zich vooral druk maken om doelstellingen die in mijn ogen van secundair belang zijn: prijsstabiliteit, betalingsbalans, wisselkoersen. Keynes is zo te zien morsdood. Soms denk ik wel eens: de economische wetenschap is dood, we worden geregeerd door boekhouders. Die zijn bezorgd over de omvang van het financieringstekort en de nationale schuld. Zelfs in een land als Nederland, waar de partikuliere besparingen groot genoeg zijn voor een enorm overschot op de betalingsbalans, maakt de regering zich zorgen over het financieringstekort.

In de meeste Europese landen wordt een restriktief beleid gevoerd. En gegeven deze preokkupatie met doelstellingen van secundair belang, moeten we toegeven dat — ondanks de kosten in termen van werkloosheid en gemiste produktiekansen — dit beleid zeker niet zonder succes is geweest. De inflatie, die in de jaren zeventig mede onder invloed van de OPEC- en andere shocks zo hoog gestegen was, is verrassend sterk teruggelopen tot nu zo'n 3-4 procent per jaar. Die cijfers gelden voor Nederland en de BRD, in Frankrijk en Engeland is de inflatie wellicht wat hoger. Maar ook daar is door interne en externe oorzaken het hele prijsklimaat veranderd. Vakbonden zijn zeer gematigd in hun eisen, in nogal wat landen zijn de lonen losgekoppeld van de prijsontwikkeling en in sommige landen — waaronder mijn eigen land* — is door de regering weloverwogen schade toegebracht aan de vakbeweging. De positie van de vakbeweging is dus aanzienlijk verzwakt en van die kant is er dus minder druk op de prijzen. Ook van buiten is de druk verminderd: de macht van het OPEC-kartel is uiteindelijk gebroken, de olieprijs dalen, de prijzen van andere grondstoffen zijn labiel, de dollar is aanmerkelijk in waarde gedaald. In Nederland zie je zelfs dat de huizenprijzen met zo'n 30 procent zijn gedaald. Het prijsklimaat is

dus anders dan wat het geweest is de laatste twintig jaar. Het beeld is bijna vooroorlogs.

Ook zien we dat bijna alle grote Europese landen zich kunnen verheugen in een overschot op de betalingsbalans. Frankrijk het minst, maar Nederland heeft relatief het grootste overschot. Gewoonlijk wijst men dan op Japan, dat inderdaad een overschot van \$ 40 mrd heeft. Maar dat is slechts 2,8 procent van het Japanse Bruto Binnenlands Produkt. De Nederlandse situatie is naar verhouding nog extremer. Nederland heeft een overschot op de betalingsbalans van \$ 6 mrd, meer dan 4 procent van het BBP. Hoe absurd het huidige beleid in Nederland is wordt wellicht het beste duidelijk als we ons proberen voor de geest te halen hoe het eruit zou zien, als we de Nederlandse situatie opblazen tot Amerikaanse proporties. Nederland zou dan een land zijn met zeventien miljoen werklozen en een overschot op de betalingsbalans van 165 miljard dollar. Hier is duidelijk sprake van een land dat ondanks het bestaan van een groot spaaroverschot zijn produktieve capaciteiten onbenut laat.

Gegeven dit 'succes' van de neokonservatieven (of boekhouders) is het dunkt me tijd om in de makro-ekonomische politiek het roer om te gooien en in de richting te koersen van ekonomosche *expansie*. Doen we dat niet, dan lopen we het risico van een schuldenkrisis, protektionisme, toenemende werkloosheid en het besnoeien van ons produktiepotentieel. De belangrijkste nevendoeleinden zijn bereikt, en het risico dat een expansionistisch beleid zal leiden tot hernieuwde inflatie is de laatste twintig jaar nog nooit zo gering geweest. Daarbij komt dat het inmiddels duidelijk is, dat de 'onzichtbare hand' of de 'spontane neigingen tot herstel' niet bijster veel in hun mars hebben. Het belangrijkste makro-ekonomische probleem in Europa is een tekortschietende vraag, en het spreekt vanzelf dat der behoefte is aan een stimuleringsbeleid. Hoe dat moet worden aangepakt is een kwestie van politieke keuze en van startpositie: de situatie verschilt per land, en in sommige landen zijn de overheidsuitgaven al hoog. In *Nederland* is er duidelijk aanleiding om de belastingen te verlagen, want de overheidsuitgaven zijn al hoog en de belastingen bedragen al 56 procent van het BBP.

Kortom, in mijn ogen is een fiskale stimulering de beste keuze, maar er zijn natuurlijk nog andere keuzemogelijkheden.

Op dit punt aangeland zou ik Wim Kok enigszins willen provoceren. Het is in mijn ogen volkomen verkeerd exclusief te kiezen voor herverdeling van de arbeid. Links gaat ervan uit dat het vat met makro-ekonomische beleidsopties leeg is, dat er geen onderbenutting van produktiekapaciteit bestaat en dat we alleen nog armoede kunnen verdelen. Bepleit wordt simpelweg een gedwongen herverdeling van werk door het opleggen van een reductie van het aantal werkuren of

-dagen per jaar, of door oudere werknemers de mogelijkheid tot werken te ontzeggen. Maatregelen als deze zijn kostenverhogend en ze benadelen de produktieve potenties op langere termijn. Zij zijn uitgebreid beproefd in Frankrijk en Nederland, maar ze hebben de stijging van de werkloosheid geen halt kunnen toeroepen. Het zijn maatregelen uit de doos van de aanbodsekonomen, maar dan in omgekeerde zin, en kunnen bestempeld worden als een moderne vorm van Malthusianisme.

In het bijzonder in de Nederlandse situatie is dit soort maatregelen misplaatst, omdat hier het aantal gewerkte uren per hoofd van de bevolking al lager is dan elders, deels vanwege de hoge werkloosheid, deels vanwege de geringe participatie vooral van vrouwen in de beroepsbevolking. Volgens mijn berekeningen bedraagt op dit moment de arbeidsinzet rond 565 gewerkte uren per jaar per hoofd van de bevolking — de Nederlandse levensstandaard is op deze arbeidsinspanning gebaseerd. Voor de VS is het overeenkomstige cijfer 743 uur, voor Japan 1032. Bijgevolg is, hoewel de arbeidsproduktiviteit in Nederland bijna tweemaal zo hoog is, het welvaartspeil hier toch lager dan in Japan. Desalniettemin wil Wim Kok de arbeidstijd verkorten tot 32 uur per week. Dat is een daling van ongeveer 16-17 procent, wat het aantal gewerkte uren per hoofd van de bevolking tot 466 zou reduceren. Maar waarom zou je je zozeer concentreren op opties die het produktiepotentieel *reduceren*, in plaats van te trachten het potentieel dat we nu hebben ook werkelijk te realiseren, om aldus een hogere levensstandaard te bereiken?

Nu dan een opmerking waar Jacques Delors het wel niet mee eens zal zijn. Per saldo zijn er drie redenen geweest, waarom overheden keynesiaanse vormen van beleid aan de kant hebben gezet en een beleid zijn gaan voeren dat op het eerste gezicht zo dwaas is. De eerste reden was gelegen in de ongekende prijsstijgingen als gevolg van een dubbele oliecrisis. Regeringen zijn bang voor inflatie. Rechtse regeringen vochten een strijd die gesteund werd door de bevolking: ze kregen stemmen, omdat ze zeiden de inflatie te zullen aanpakken. Ten tweede vochten deze regeringen tegen tekorten op de betalingsbalans. Daar waren ze nogal bang voor en anders dan bij de Mexicanen en de Brazilianen, werden deze regeringen geleid door wat voorzichtigere politici. Deze beide redenen echter zijn inmiddels weggevallen. De derde reden, die in mijn ogen van fundamentele betekenis is, is dat we in de naoorlogse periode tot 1971 het stelsel van *Bretton Woods* hadden als monetair wereldsysteem, en nu niet meer. Wij hebben een stelsel — het EMS — dat maar ten dele een stelsel is. Overheden werden na 1971 extra voorzichtig zodra het om economische stimulering ging. De meeste Europese landen zijn bepaald niet gelukkig met zwevende wisselkoersen en hechten daarom sterk aan hun Europees Monetair Systeem, waaraan een beperkte groep landen

deelneemt en waarin een zone van stabiliteit gehandhaafd wordt. Daarnaast zijn er de andere grote kapitalistische landen, de VS, Japan en het Verenigd Koninkrijk, die flexibele wisselkoersen kennen. De reden dat Reagan in staat was te doen wat hij heeft gedaan — belastingverlaging en stimulering van de economie — was dat hij zich geen zorgen maakte over de wisselkoers.

Als wisselkoersstabiliteit een van de belangrijkste doelstellingen van economische politiek is, zullen overheden echter sneller terugschrikken vóór het nemen van stimulerende maatregelen die verder gaan dan die van hun buurlanden. Zo ontstaat een 'prisoner's dilemma'. Men wijst wel op de Franse ervaring in 1981-'82 en meent dat deze poging tot expansie een mislukking is geworden. Dat is in mijn ogen te simpel, want Frankrijk experimenteerde ook met nationalisaties en met deelname van kommunisten aan de regering. En dat schrikt nogal wat mensen af. Maar ook Frankrijk handhaafde zijn lidmaatschap van het EMS en trachtte dit lidmaatschap te combineren met het voeren van een stimulerend beleid. In zekere zin heeft dus het EMS naast voordelen ook nadelen; het beperkt de vrijheid voor individuele landen. Dus zolang we dit stelsel hebben moeten we een *gekoördineerd* economisch beleid voeren, anders zijn we veroordeeld om tot in lengte van dagen een uiterst voorzichtig beleid te voeren.

Nu worden de problemen op het gebied van de wisselkoersen aanzienlijk versterkt door de vrijwel onbeperkte bewegingsvrijheid van het kapitaal. Die maakt dat kleine veranderingen in toekomstverwachtingen enorme consequenties kunnen hebben. Wat er gebeurde met de schuld van Latijns-Amerika maakt duidelijk dat er wel wat behoefte aan regulering is. Zelfs in het jaarverslag van de Bank voor Internationale Betalingen wordt gepleit voor een grotere controle op de kapitaalstromen. Ook Jacques Delors heeft wel eens opmerkingen van die strekking gemaakt. Ik weet niet precies hoe je dat zou moeten doen, misschien door middel van fiskale diskriminatie van buitenlands kapitaal. Maar mij lijkt dat we nogal wat problemen hebben gehad door deze grote vrijheid van multinationale ondernemingen om met kapitaal te schuiven, en het is natuurlijk een van de factoren waardoor regeringen van welke samenstelling dan ook belet worden een expansionaire politiek te voeren.

Kortom: zonder een betere beheersing van de internationale kapitaalstromen en een betere coördinatie van het monetair beleid is het risico levensgroot dat een duurzaam economisch herstel uitblijft. Het uitzicht op deze maatregelen is echter tamelijk somber.

Maddisons makro-ekonomische indicatoren

	jaarlijks gemiddelde groeivoeten										werkloosheid in pct. van beroeps- bevolking
	BBP		BBP per mensuur		konsumptieprijsen		1983/1985		1973	1985 (juni)	
	1870/ 1950	1950/ 1973	1973/ 1985	1870/ 1950	1950/ 1973	1973/ 1984	1950/ 1973	1973/ 1983	1983/ 1985		
Frankrijk	1.4	5.3	2.2	1.8	5.1	3.6	5.0	11.1	7.5	2.6	10.2
BRD	2.1	6.0	1.8	1.5	6.0	3.0	2.7	5.2	3.1	0.7	7.9
Japan	2.2	9.4	4.0	1.6	7.7	3.3	5.2	8.8	2.4	1.3	2.6
Nederland	2.3	4.8	1.5	1.4	4.5	1.8	4.1	7.1	2.9	3.1	15.0
VK	1.6	3.0	1.3	1.4	3.2	2.6	4.6	14.2	4.7	3.1	13.2
VS	3.5	3.7	2.3	2.2	2.5	0.9	2.7	8.8	3.4	4.8	7.2
gemiddeld	2.2	5.4	2.2	1.7	4.8	2.5	4.1	9.2	4.0	2.6	9.4

	OESO-schattingen betalingsbalans 1985		gewerkte uren per hoofd van de bevolking uur 1984	niveau van het BBP per gewerkt uur 1984	niveau van het BBP per hoofd 1984	overheids- inkomsten als pct. van het BBP 1982	energieverbruik in ton olie- ekwival. per \$1000 BBP	
	mijljar \$	pct. BBP					1973	1984
Frankrijk	0.5	0.1	599	95	80	46.9	.37	.31
BRD	12.0	1.7	700	86	82	45.3	.45	.36
Japan	40.0	2.8	1032	55	77	30.1	.38	.27
Nederland	6.0	4.3	565	93	73	55.8	.48	.40
VK	1.3	0.3	642	78	70	43.7	.47	.34
VS	-120.0	-3.1	743	100	100	32.0	.63	.52

Karl Georg Zinn*

Technologische ontwikkeling en economische politiek

Enkele stellingen

1. Economische groei is historisch gezien een betrekkelijk *recent verschijnsel*. Het proces van groei begon eigenlijk pas in de 18e eeuw, zo'n tweehonderd jaar geleden, en is sindsdien vergezeld gegaan van een snelle bevolkingsgroei, een toenemende druk op natuur en milieu en een toenemend beslag op uitputbare grondstoffen, hetgeen inmiddels al tot ten dele onherstelbare schade heeft geleid. Het kan betwijfeld worden of een verdere economische groei wel zo'n essentiële bijdrage aan de verhoging van het *welvaartspeil* zal kunnen leveren.

2. Nu is het hoofdargument voor hernieuwde op economische groei gerichte inspanningen gebaseerd op de hoop, dat daarmee de *werkloosheid* kan worden verminderd. Aangezien technische ontwikkeling een essentiële rol speelde in het proces van economische groei tot in de jaren zestig – en ook een essentiële voorwaarde is voor een stijging van de arbeidsproductiviteit en daarmee van het inkomen per hoofd van de bevolking – is het begrijpelijk dat men in meerderheid stimulering van technologische ontwikkeling essentieel acht voor een op economische groei gericht beleid.

3. De derde industriële revolutie, die zich de laatste tien, twintig jaar ontwikkelt – men denke, om de belangrijkste voorbeelden te noemen, aan atoomenergie, ruimtetechniek, mikro-elektronika, gentechnologie, biotechnologie – *verschilt* echter op zeker twee punten *kwalitatief* van de technologische ontwikkeling gedurende de honderdvijftig jaar die daaraan vooraf gingen.

Ten eerste: empirisch is weliswaar vast te stellen, dat de technische

*Hoogleraar sociale economie Rheinisch-Westfälische Technische Hochschule, Aken. Deze tekst is gebaseerd op een inleiding, gehouden op de TPE-studieconferentie *De maakbaarheid van de samenleving*. Samenstelling en vertaling: Pieter van Driel. Voor een uitvoeriger uiteenzetting, zie K.G. Zinn,

Technologische ontwikkeling, kwalitatieve groei en de politieke problemen van het moderne interventionisme, *TPE* 9(1), 11-23. Zie ook W. Meißner en K.G. Zinn, *Der neue Wohlstand. Qualitatives Wachstum und Vollbeschäftigung*, C. Bertelsman Verlag, München 1984.